

GRØNLANDSKE RETS- OG MORALBEGREBER UNDER OMSTØBNING

Af universitetsadjunkt *Verner Goldschmidt*

Der har i de senere år været megen offentlighed om Grønland og de reformer, som man er i fuld gang med at gennemføre deroppe. Mange danske ved efterhånden, at Grønland i hvert fald teknisk, økonomisk og administrativt er ved at forandre karakter. Samtidig med at denne viden har vundet stadig større udbredelse, er kendskabet til grønlandsk levemåde, tankegang og idealer imidlertid særdeles ringe. Det må ikke forstås sådan, at man i Danmark ikke har nogen mening om disse spørgsmål; det har man i høj grad. De fleste har læst Knud Rasmussens og Peter Freuchens levende og fængslende skildringer fra Grønland. Den viden, som vi har fået gennem dem, angår imidlertid en anden tidsepoke end den, man nu oplever i Grønland. De skikke, rets- og moralbegreber, som Knud Rasmussen og Freuchen så genialt har skildret, er efterhånden i vidt omfang gået i opløsning og er blevet erstattet af nye levemåder og nye tankesæt.

Rets- og moralbegreberne har, siden den danske kolonisation begyndte, helt forandret sig. Hvorfor? Dette hænger sammen med en række faktorer. For det første har visse betydningsfulde forandringer i klima og dyreliv haft deres andel i forandringerne. Dertil kommer, at nye, tekniske hjælpemidler i dagliglivet, såsom penge, moderne jagtredskaber, motorfartøjer og nye hustyper, har haft deres store andel i, at helt nye indstillinger til vigtige livsproblemer har vundet indpas i den grønlandske befolkning. Endelig har det naturligvis haft den allerstørste betydning, at befolkningen gennem kontakten med europæerne er blevet påvirket af nye idéer og tænkemåder. Jeg tænker ikke mindst på den kristne morallære. I det følgende skal jeg gennem nogle eksempler forsøge at belyse, hvorledes forandringerne indenfor moral- og retslivet har fundet sted i vor tids Grønland.

Jeg skal ikke her komme ind på skikke som konebytning, polygame ægteskaber og lampeslukningsleg. Disse skikke er forlængst forsvundet. Jeg skal derimod opholde mig ved et problem, som i de senere år har givet anledning til mange drøftelser, og som spiller en ikke uvæsentlig rolle indenfor det grønlandske retsliv.

Lige fra gammel tid har frie kønsforbindelser været noget meget udbredt blandt den grønlandske ungdom. Trods en kraftig moralsk, religiøs påvirkning i modsat retning er det stadig en udbredt indstilling i Grønland, at der ikke er noget umoralsk i at få børn udenfor ægteskab. Antallet af børn født udenfor ægteskab er stigende. Medens det i 1938

var 91 % af samtlige fødte, var tallet i 1948 steget til 204 %. Til sammenligning kan nævnes, at promillen i Danmark i perioden 1941—45 udgjorde 91. Den nyeste retsplejestatistik fra tiden 1. december 1951—1. december 1952 viser, at antallet af faderskabssager i Vestgrønland har været 273. Til sammenligning kan nævnes, at antallet af civile sager i samme periode kun var 31, og at antallet af kriminelle sager udgjorde 111.

I det gamle Grønland ansås det for en social nødvendighed at få børn, hvad enten de fødtes i eller udenfor ægteskab. Sagen var, at under den gamle naturaløkonomi, hvor jagten var det eneste betydende erhverv, indså grønlænderne, at det var fuldstændig afgørende, at man havde efterkommere, som kunne forsørge en, når man nåede op i de aldersklasser, hvor man ikke selv mere var i stand til at ernære sig. Der var i det gamle Grønland ikke mange kvinder, som forblev ugifte, når de havde børn. Allerede den omstændighed, at de havde et barn, og da navnlig hvis det drejede sig om et drengebarn, gjorde dem attråværdige. Man kan sige, at børn i det gamle Grønland var en forsikring for alderdommen. Ingen mand var dengang interesseret i at løbe fra sit faderskab, tværtimod. I dag er det ganske anderledes. Også på dette punkt har Grønland forandret karakter.

Antallet af faderskabssager og en del sager vedrørende svangerskabsafbrydelse vidner om, at børn, som fødes udenfor ægteskab, er lige så lidt velkomne i Grønland, som det f. eks. er tilfældet hos os. Naturaløkonomien er ikke mere fremherskende i Grønland. Pengeøkonomien har vundet indpas. Børnene er ikke på samme måde som tidligere en forsikring for alderdommen. Alderdomsunderstøttelsesregler og pensionsregler er trådt i stedet og yder meget større sikkerhed. Den kristne moral har i et vist omfang medført, at man ser ned på, at børn fødes udenfor ægteskab. Af disse forskellige grunde er det kønlige samliv i flæng, som har fundet sted i det grønlandske samfund lige fra de ældste tider, nu blevet et ganske alvorligt moralsk og retligt problem, og der kan spores tendenser til, at ungdommen i hvert fald på de større bebyggede steder ikke i så vidt omfang som før har kønlige forbindelser med alle og enhver.

Det bør for fuldstændigheds skyld tilføjes, at der er endnu en faktor, som har gjort, at promiskuiteten er blevet til et moralsk og retligt problem, og det er kønssygdommenes udbredelse. Disse sygdomme kendtes ikke i det gamle Grønland, og i ca. 200 år lykkedes det at holde landet praktisk taget fri derfor. Fra omkring 1910 har gonorrhoeen imidlertid vundet en endog betydelig udbredelse i Vestgrønland. Grunden til, at sygdommen hurtigt spredtes, var netop i første række de herskende seksualskikke blandt ungdommen. En undersøgelse, som er foretaget i en nordgrønlandsk koloni 1946, viser, at omtrent 33 pct. af alle personer mellem 16 og 50 år led af sygdommen, og flere steder har næsten alle voksne været smittet.

Også i indstillingen til ægteskabet er der sket forandringer i moral- og retsopfattelsen i den grønlandske befolkning. Før kolonisationen var der ikke noget, der hed lysning og



Foto: W. Lüthy, Lauge Koch-ekspeditionen

I det gamle eskimosamfund var fangerens bytte ikke altid hans eget. Alle større dyr som remmesæl, hvalros og hvaler blev delte mellem bopladsens familier efter ganske bestemte regler. Denne uskrevne lov eksisterer endnu i små afsidesliggende samfund, f. eks. Thule og Scoresbysund.

På billedet viser Jacob Simonsen fra Syd Kap, Scoresbysund, hvorledes harpunen med fangstlinen sættes på skaftet

vielse. Når en mand og en kvinde ville leve sammen, gjorde de det, uden at nogen form for myndighed medvirkede ved forbindelsens stiftelse. På samme måde når ægtefællerne var blevet kede af hinanden, så gik de bare deres vej. Der krævedes ikke særlige foranstaltninger i den anledning. Under kolonisationen skete der store forandringer på dette område. Allerede Hans Egede krævede, at de kristnede grønlandere, når de ville giftes, skulle lade sig kirkeligt vie. Skilsmisser fandt sted i de første 100 år af kolonisationen, men fra begyndelsen af det 19. århundrede lukkede kirken af for adgangen til skilsmisse, og siden da har de grønlandske ægteskaber ikke kunnet opløses i levende live. I den allerseneste tid er der opstået den ejendommelige situation, at man fra grønlandsk side har rejst krav om, at regler om skilsmisse indføres i Grønland; men samtidig med, at man har fremsat et sådant ønske, som navnlig bæres af trangen til på dette område at blive ligestillet med danske, har man fra grønlandsk side rejst krav om, at skilsmisse på grund af utroskab ikke bliver lige så let at opnå som i Danmark. Medens eet ægteskabsbrud efter dansk ret er tilstrækkeligt til at få et ægteskab opløst ved dom, ønsker man fra grønlandsk side, at der skal foreligge flere ægteskabsbrud, eller at der skal være tale om eet ægteskabsbrud af særlig graverende karakter, for at man skal kunne bevilge ægtefællerne skilsmisse ved dom. Det er ganske interessant, at vi nu efter over 200 års kolonisation er ved at vende tilbage til en ordning, hvorefter ægteskaber skal kunne opløses ved skilsmisse. Moralsk og retligt har man på dette felt gået hele vejen rundt: fra at acceptere ægteskabets opløselighed til at nægte muligheden heraf og til igen at acceptere en sådan skik.

At indføre skilsmisse i Grønland er ikke bare gjort med at skrive en paragraf om det. Hvad skal ægtefællerne gøre, når de er skilt? Hvor skal den ægtefælle bo, som må forlade det fælles hjem? Hvorledes skal den ene ægtefælle forsørge den anden, når de ikke mere bor sammen? Disse spørgsmål kan nok lettest løses på de pladser, hvor pengeøkonomien i dag er fremherskende. Værre er det på de steder — og de findes stadig — hvor naturaløkonomien endnu råder. Underholdsbidrag skal helst betales i penge. Det bliver vanskeligt, hvis man skal betale i naturalier, f. eks. sende den fraskilte kone parter af de sæler, man fanger, eller af de fisk, man fisker. Dertil kommer, at mangelen på boliger kan gøre det vanskeligt at tage konsekvenserne af, at den ene ægtefælle må forlade det fælles hjem. Hvor skal den pågældende drage hen? På en lille plads er der ikke flere boliger end de strengt nødvendige, og tvinge ægtefællen til at rejse til en fremmed plads, hvor den pågældende slet ikke hører hjemme, kan man naturligvis ikke. Det er derfor et stort spørgsmål, om de sociale og økonomiske forudsætninger for skilsmisseinstituttet i dag er til stede i Grønland; men hvad enten dette er tilfældet eller ikke, så har det grønlandske landsråd ønsket, at skilsmisse skal indføres. Det påhviler herefter administration og lovgivningsmagt at bistå landsrådet med udformning af skilsmisseregler, der både er tidssvarende og passer til de forskellige vestgrønlandske samfund. At opgaven ikke er let, er indlysende.

Fra et helt andet område skal jeg nævne, hvorledes rets- og moralbegreber er kommet i støbeskeen. Under naturaløkonomi har man ikke brug for andet samarbejde end det, som ligger indenfor familien, når manden skal fange byttet til familiens underhold, og konen skal tilberede det til mad og klæder. Nogen indbyrdes økonomisk afhængighed og gensidighed indenfor dette primitive, gammel-grønlandske samfund fandtes ikke — ikke udover det, at man hjalp hinanden i nødsituationer og delte byttet med dem, der ikke havde noget. Man havde ikke i disse samfund på samme måde som i vort komplicerede bysamfund noget behov for et egentligt samarbejde, byggende på indbyrdes aftaler. Der var i de gamle samfund nok et fællesskab med hensyn til forbruget af goder, derimod ikke som i vort samfund noget fællesskab med hensyn til „produktionen“. En grønlandsk fanger kunne uden at være afhængig af nogen anden, når det passede ham, og han fandt, at vejret og jagtmulighederne var tilstrækkelig gode, gå ud på fangst alene i sin kajak. Når han kom hjem med byttet, kunne der imidlertid være trang til, at også andre end han selv fik andel i det. Det kunne være, at der ikke var andre, som havde været ude den pågældende dag, og det kunne være, at der ikke var mere mad på stedet. Så fandt man det rimeligt og selvfølgelig, at så mange som muligt fik andel i jagtbyttet. Der havde efterhånden i det gamle Grønland udviklet sig meget detaillerede regler om, hvorledes forskellige sødyr skulle deles mellem jagtdeltagerne og andre, som boede på den plads, hvor det pågældende sødyr blev bragt ind.

I Danmark har der lige fra gammel tid udviklet sig betydningsfulde regler om, at løfter skal holdes, og ordholdenhed er i vort samfund et meget vigtigt moralsk princip. Mange danske lige fra Hans Egede og op til vor tid har klaget over, at grønlænderne ofte ikke holdt deres løfter. Klagerne blev navnlig fremsat over, at unge grønlændere, som var ansat som tjenestefolk hos danske, pludselig uden varsel forlod pladsen i utide. Jeg tror ikke, at der er mange danske, som har boet i Grønland gennem længere tid, som ikke har været ude for, at deres grønlandske medhjælp pludselig forsvandt. Det kan ikke undre, at de danske ofte har været irriteret i den anledning, og det har da heller ikke skortet på forargelse og vrede i den forbindelse. Hvad er nu grunden til disse forhold? Princippet, at løfter skal holdes til punkt og prikke, er som nævnt gammelt i dansk kultur. Men man skal også se sagen fra grønlandsk side. Dér har dette princip ikke rod i gammel kulturtardition; det er først med pengeøkonomi og den dermed fulgte udvikling af hele det økonomiske liv, at der i Grønland er blevet behov for moralske og retlige regler om, at løfter skal holdes. Et moderne samfund med en vidt forgrenet arbejdsdeling og gensidig afhængighed kan alene eksistere på grundlag af, at løfter, som det ene menneske afgiver til det andet, bliver holdt. Det er ganske interessant, at grønlænderne på et område, hvor de har været i høj grad afhængige af hinanden, har været fuldt så ordholdende, som man efter dansk moral og ret ville kræve. Det har været almindeligt, at grønlændere, som skulle bygge hus — jeg tænker hermed på huse af moderne tilsnit — har været afhængige

af hjælp fra deres fæller. Jeg har aldrig hørt om tilfælde, hvor de ikke har fået denne hjælp. Når en mand byggede hus, hjalp en af hans kammerater ham, og når senere kammeraten byggede hus, betragtedes det som noget fuldstændig selvfølgeligt, at den første bygmester nu hjalp ham. Man må altså tage afstand fra en påstand om, at det ligger i grønlandernes karakter ikke at være ordholdende. De har blot været det på helt andre områder end vi, fordi der i kraft af de sociale forhold kun har været behov for det dér.

Blandt moderne indstillede grønlandere og særlig i det grønlandske landsråd er man klar over, at regler om løfters forbindende kraft efterhånden er blevet meget vigtige. Allerede for en del år siden indførte man nogle tyendevedtægter, som imidlertid ikke kom til at spille nogen rolle. Nu påtænker man at indføre en medhjælperlov, svarende til den danske, og der har i 1952 ved den grønlandske landsret for første gang i Grønlands historie været en egentlig retssag i anledning af, at en grønlandsk medhjælper uden grund og i utide havde forladt sin plads.

Retsregler og retssager kan imidlertid ikke gøre det alene. De sociale forhold har som nævnt forandret sig, således at der nu er blevet et større behov end på noget tidligere tidspunkt for, at man kan stole på hinandens løfter. Jeg skal blot nævne, at indførelse af moderne fiskefartøjer, som i mange tilfælde kun kan benyttes rationelt af flere i fællesskab, har gjort det nødvendigt, at de pågældende ejere eller brugere af fartøjet kan stole på hinandens løfter såvel med hensyn til anvendelsen af fartøjet som med hensyn til fordelingen af fangsten.

Det er forøvrigt interessant, at indførelsen af motorbåde i Grønland har haft stor betydning for forandringen af moralske og retlige begreber.

Jeg har ovenfor omtalt de gamle regler om deling af jagtbyttet. Disse delinger forekommer endnu på små, mere afsides beliggende pladser. Grunden til, at disse regler er trængt tilbage, er i første række, at antallet af de jagtdyr, for hvilke reglerne fandt anvendelse, mange steder på grund af den klimaændring, som i dette århundrede har fundet sted i de arktiske egne, er svundet så stærkt ind, at de ikke længere spiller nogen rolle for ernæringen. Motorbådens indførelse i Grønland har imidlertid også haft sin andel i den ændring, der har fundet sted. Jeg skal belyse dette med et eksempel fra en lille plads i Nordgrønland. Endnu i 1948 var det der på stedet almindeligt, at man delte jagtbyttet efter de gamle regler, men så var der en af fangerne på stedet, som fik en motorbåd på afbetaling af den danske stat. Han var nu ikke længere interesseret i at dele det bytte, han fik gennem anvendelsen af sin nye motorbåd, med sine fæller. For ham gjaldt det om at skaffe kontante midler, således at han kunne betale af på motorbåden, så at han ikke risikerede, at staten ville tage den igen på grund af misligholdelse. Han var derfor interesseret i at sælge sit bytte til andre. En sådan fremgangsmåde var i fuldkommen modstrid med de gamle regler om deling af jagtbytte, og det kan derfor ikke undre, at der efter-

hånden rejste sig stor vrede mod ham. Kommunerådet på det pågældende sted forsøgte ved forskellige, lokale regler at begrænse hans adgang til at bruge motorbåden. Motorbådsejeren ville imidlertid slet ikke rette sig efter de givne regler, fordi de i så høj grad ville begrænse den nytte, han kunne få af motorbåden, at det økonomisk ville skade ham, og han anvendte den derfor, som det passede ham. Vreden mod ham blev til sidst så stor, at et medlem af kommunerådet og en anden agtet borger på stedet overfaldt ham og forsøgte at dræbe ham. Fra grønlandsk side så man ikke strengt på dette overfald. Man sympatiserede med det, og de to voldsmænd blev blot idømt bøder. Nu har ikke alene de to voldsmænd, men mange andre på stedet selv fået motorbåd. Ingen skrider nu ind mod den motorbådsejer, som sælger sin fangst. Man har her et eksempel, og der er mange fra andre dele af Grønland, som viser, hvorledes indførelsen af nye tekniske hjælpemidler kan ændre moral- og retsbegreber, selv indenfor et relativt kort tidsrum.

Jeg har i det foranstående givet nogle eksempler på, at rets- og moralbegreber i det moderne Grønland er under omstøbning. Eksemplerne er langtfra udtømmende. Der kunne nævnes mange fra helt andre felter af kulturlivet, men de nævnte skulle være tilstrækkelige til at vise nogle af grundene til, at der også indenfor moral- og retslivet i det moderne Grønland er sket og stadig sker betydningsfulde forandringer.

Det vil forhåbentlig fremgå af det anførte, at det ikke er flerkoneri, konebytning og regler om deling af jagtbytte, som sætter sit præg på ret og moral i nutidens Grønland. Tilstanden er hverken som i det gamle Grønland eller som i Danmark. På små isolerede pladser findes endnu rester af gammel, grønlandsk ret og moral, som ganske er forsvundet på større steder, som ofte har kontakt med fremmede. Med Grønlands åbning og de hyppigere forbindelser med Danmark er der kommet større fart i udviklingen ikke alene i det økonomiske liv, men også indenfor rets- og morallivet. Hvad der var ret og rigtigt igår, er det måske ikke mere i dag. Ikke alle kan følge med, der vil stadig være nogle, som ikke kan tilpasse sig de nye forhold, nogle af dem bliver kriminelle, andre falder på anden måde det offentlige til byrde. Intet vil kunne hindre en sådan udvikling, som man har set alle steder, hvor den moderne europæiske kultur trænger ind i en mere enkelt kultur, de fleste steder har en sådan udvikling haft langt alvorligere, sociale bivirkninger, end det har været tilfældet i Grønland.

En af de vigtigste grunde til at omstøbningen af rets- og moralbegreber i Grønland er forløbet mere gnidningsløst end i mange andre ikke-selvstyrende områder er måske, at det grønlandske styre har været opmærksom på, at der i vid udstrækning består en sammenhæng mellem ret og moral på den ene side og økonomiske, sociale og kulturelle forhold på den anden side. Det siger sig selv, at et øget kendskab til denne sammenhæng, som ofte er af en temmelig kompliceret natur, vil kunne give det grønlandske styre midler i hænde til at hindre eller formindske de komplikationer, som ikke mindst en hastig udvikling af moral- og retsbegreber kan føre med sig.